

خەرجکردنى پاره بۆ ھەريىمى كوردستان لەلايەن بەغداوہ؛ لە سفرەوہ بۆ سفر

20-11-2023

نووسەرەگان

مەحمود بابان

كورتە : بەپى راپۆرتەكەى وەزارەتى دارايى، كۆى خەرجىيەكان لە نۆ مانگى رابردوودا 78.25 تريليون دينار بوو و كۆى داھاتى نەوتى و نانەوتى 95.84 تريليون دينار بوو، واتە 17.59 تريليون دينار داھاتى عىراق لە خەرجىيەكانى زياتر بوو. لەكاتىكدا بەپى پرۆژە بودجەى 2023 دەبوايە قەرز بكت بۆ پركردنەوہى خەرجىيەكانى ئەمسال.

رۇۋى 14ى نۆۋەمبەرى 2023 ۋەزىرەتلىرى دارايى عىراق راپۇرتى دارايى خەرج و داھاتەكانى نۆ مانگى رابردوۋى بىلگۈرەۋە، كە بەپى راپۇرتەكە لەو نۆ مانگەدا ھېچ دىنارىك بۇ ھەرىمى كوردستان خەرجەنەكراۋە و، ئەۋەى ناردوۋىيەتى بە قەرز و لە بانكەكانەۋە بوۋە.

بەپى راپۇرتەكە ۋەزىرەتلىرى دارايى، كۆى خەرجىيەكان لە نۆ مانگى رابردوۋا 78.25 ترىليۇن دىنار بوۋە و كۆى داھاتى نەۋتى و نەۋتى 95.84 ترىليۇن دىنار بوۋە، واتە 17.59 ترىليۇن دىنار داھاتى عىراق لە خەرجىيەكانى زىاتر بوۋە. لەكاتىكدا بەپى پىرۇۋە بودجەى 2023 دەۋايە قەرز بىكات بۇ پىكرەنەۋەى خەرجىيەكانى ئەمسال.

لەپاستىدا، ئەم سەرىپىيەى داھاتى عىراق لەم نۆ مانگەدا پەيۋەندى بە چەند خالىكى سەرىپىيەۋە ھەيە ۋەك: درەنگ پەسەندىكىنى بودجە، بەرزى نىخى نەۋت، دواكەۋتىنى خەرجى پىرۇۋەكان، لەسەروۋ ھەموۋىشپانەۋە نەئاردىنى پىشكى ھەرىمى كوردستان. بۇ نموۋە ئەگەر بەپى بودجە بۋايە، دەۋو سەروۋى 10 ترىليۇن دىنار خەرجىكرايە نەۋەكو 4.7 ترىليۇنى بە قەرز بۇ بىئىردىت.

جىۋازىيەكى دىكەى خەرجىيەكانى ھەرىمى كوردستان لەلايەن ۋەزىرەتلىرى دارايى عىراقەۋە پەيۋەستە بە كابىنەكان ياخود قۇناخى سەركۈەزىرانەكانەۋە لە عىراق، بۇ نموۋە لەماۋەى پىنج سالى رابردوۋ بەپى سەركۈەزىرانەكان خەرجىكىنى پارە لە بودجەى گىشتى عىراق بەرزى و نىمىيەكى زۇرى كىردوۋە و ئەۋەش پەيۋەندى بە ھەئاردەكىنى نەۋت لەلايەن ھەرىمى كوردستانەۋە نەبوۋە.

بۇ نموۋە لە 2019 و لە سەردەمى عادىل عەبدولمەھەدى دا، لە نۆ مانگدا بەغداد 4.08 ترىليۇن دىنارى بۇ ھەرىمى كوردستان خەرجىكىدەۋە، بەلام ئەمسال ۋەك سەردەمى عەبادى (2016 و 2017)، لەو نۆ مانگەدا ھېچ بۇ ھەرىمى كوردستان خەرجەنەكراۋە. ھەرچەند لە ئەمسالدا جىۋاز لەو دوو سالە، بە قەرز پارە دەئىردىت ئەۋىش دۋاى راگرتنى ھەئاردەكىنى نەۋتى ھەرىمى كوردستان لە 25ى ئادار 2023.

ھەروەھا، ژمارەكانى ھەشت سالى رابردوۋ دەرىدەخەن كە رۇۋ بە رۇۋ خەرجىيەكان لە عىراق زىاد دەبن. بەتايىيەتىش خەرجى بەكارخستىن و لەئىۋ بەكارخستىنىش دا خەرجى موۋچەى فەرمانىبەران، كە لەماۋەى تەنبا 8سال دا سەروۋى 10 ترىليۇن دىنار زىادىكىردوۋە. لەكاتىكدا و لە 2016دا مانگانە تەنبا 20 ترىليۇن دىنار بوۋ، بەلام ئىستا گەشىتۋەتە سەروۋ 30 ترىليۇن دىنار!، ئەمە سەرىپى كەمبۋەۋە ياخود نەبوۋى پىلانى زىادىكىنى خەرجى ۋەبەرىپان لەو ماۋەيدە.

لەزىرەدا بە كۆكىردەۋەى داتاكان و خستىنەروۋىان ھەلۋەستەبەك لەسەر داھات و خەرجىيەكانى عىراق لە نۆ مانگى يەكەمى 8 سالى رابردوۋا دەكەين و گۇرپانكارىيەكانى دەخەينە بەرباس. فۇكۋوسى سەرىپىيەكەش لەسەر خەرجىيەكانە نەۋەكو قەرز بۇ ھەرىمى كوردستان لەلايەن ۋەزىرەتلىرى دارايى عىراقەۋە.

داھاتى نەۋتى و نەۋتى عىراق لە نۆ مانگى يەكەمى ھەشت سالى رابردوۋا

بەپى داتا بىلگۈرەۋەكانى ۋەزىرەتلىرى دارايى عىراق، لەماۋەى ھەشت سالى رابردوۋا رۇۋ بە رۇۋ داھاتى نەۋتى كەمىكىردوۋە و پەيۋەست نەبوۋە بە بەرزى و نىمى كۆى داھاتەۋە. تەننەت تاپادەبەك پەيۋەست نەبوۋە بە داھاتى نەۋتەۋە. بۇ نموۋە لە 2016دا كۆى گىشتى داھات 35.7 ترىليۇن دىنار بوۋە، كە 29.6 ترىليۇن دىنارى داھاتى نەۋتى و 6.06 ترىليۇن دىنارىش داھاتى نەۋتى بوۋە. بەپىزەش داھاتى نەۋتى 83% و داھاتى نەۋتى 17% بوۋە، بەلام لە 2023دا لەھەمان نۆ مانگى يەكەمدا كۆى گىشتى داھات 95.84 ترىليۇن دىنار بوۋە، كە 91.46 ترىليۇن دىنارى داھاتى نەۋتى و 4.38 ترىليۇن دىنارى داھاتى نەۋتى بوۋە، وانا داھاتى نەۋتى 95% و داھاتى نەۋتى 5% بوۋە. لەو ماۋەيدە داھاتى نەۋتى بە بەراۋرد بە نەۋت بەپىزەى 12% كەمىكىردوۋە، بە دىنارى عىراقىش لە سەروۋى 6 ترىليۇنەۋە كەمىكىردوۋە بۇ 4.3 ترىليۇن دىنار!

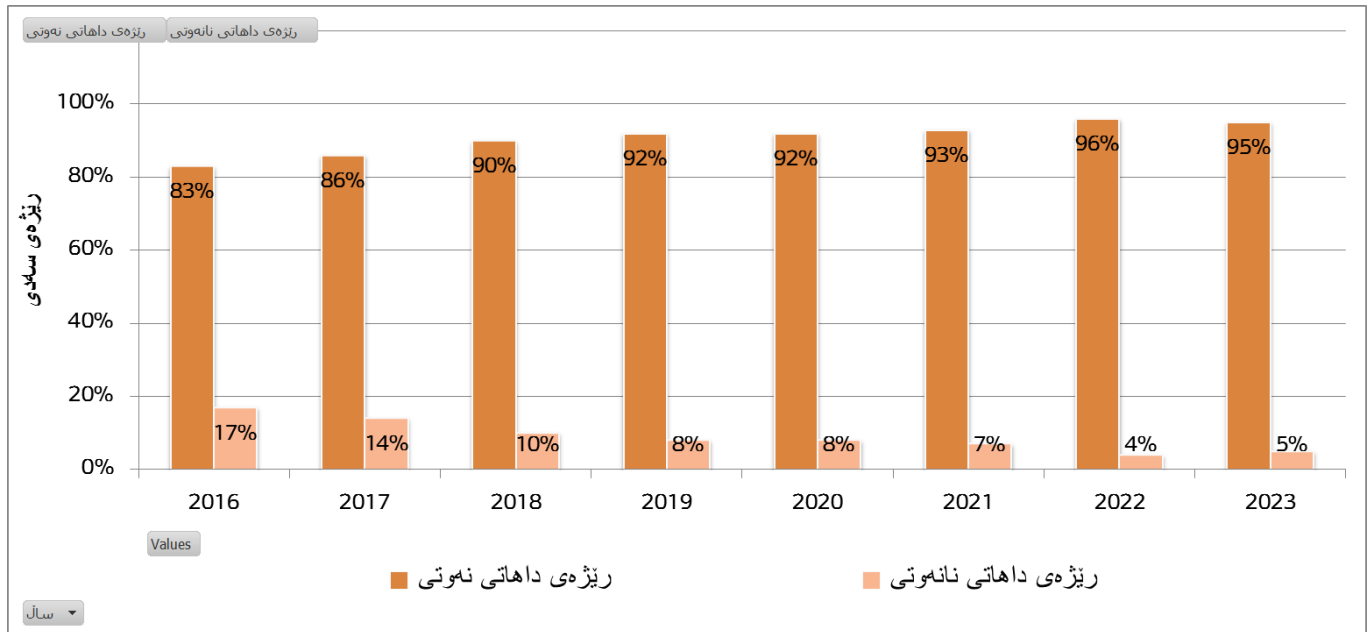
لەروۋىيەكى دىكەۋە، ئەم كەمبۋەۋەيەى داھاتى نەۋتى ئامازەبەكى روۋنە بۇ كۈنەكىردەۋەى داھاتەكانى دەرەۋەى نەۋت ۋەك باج، رسومات، داھاتى دەرۋازە سىۋورىيەكان و بەشدارىي كەرتى گىشتى ۋەك نەخۇشخانە، ھاتۇچۇ و ھتد.

ھەروەھا ۋەكو لە گرافىكى دۋەمدە ھاتوۋە، تارادەبەك كۆكىردەۋەى داھاتى نەۋتى پەيۋەندى بە داھاتى نەۋتىيەۋە نەبوۋە، بۇ نموۋە لە 2020دا داھاتى نەۋتى تەنبا 35.31 ترىليۇن دىنار بوۋە، لەكاتىكدا لە 2018دا داھاتى نەۋتى 69.05 ترىليۇن دىنار بوۋە، كەچى لە بەرامبەردا داھاتى نەۋتى لە 2020دا 3.12 ترىليۇن دىنار بوۋە، بەلام لە 2018دا 7.33 ترىليۇن دىنار بوۋە. ئەگەر بەپىزەش تەماشىا بىكەين

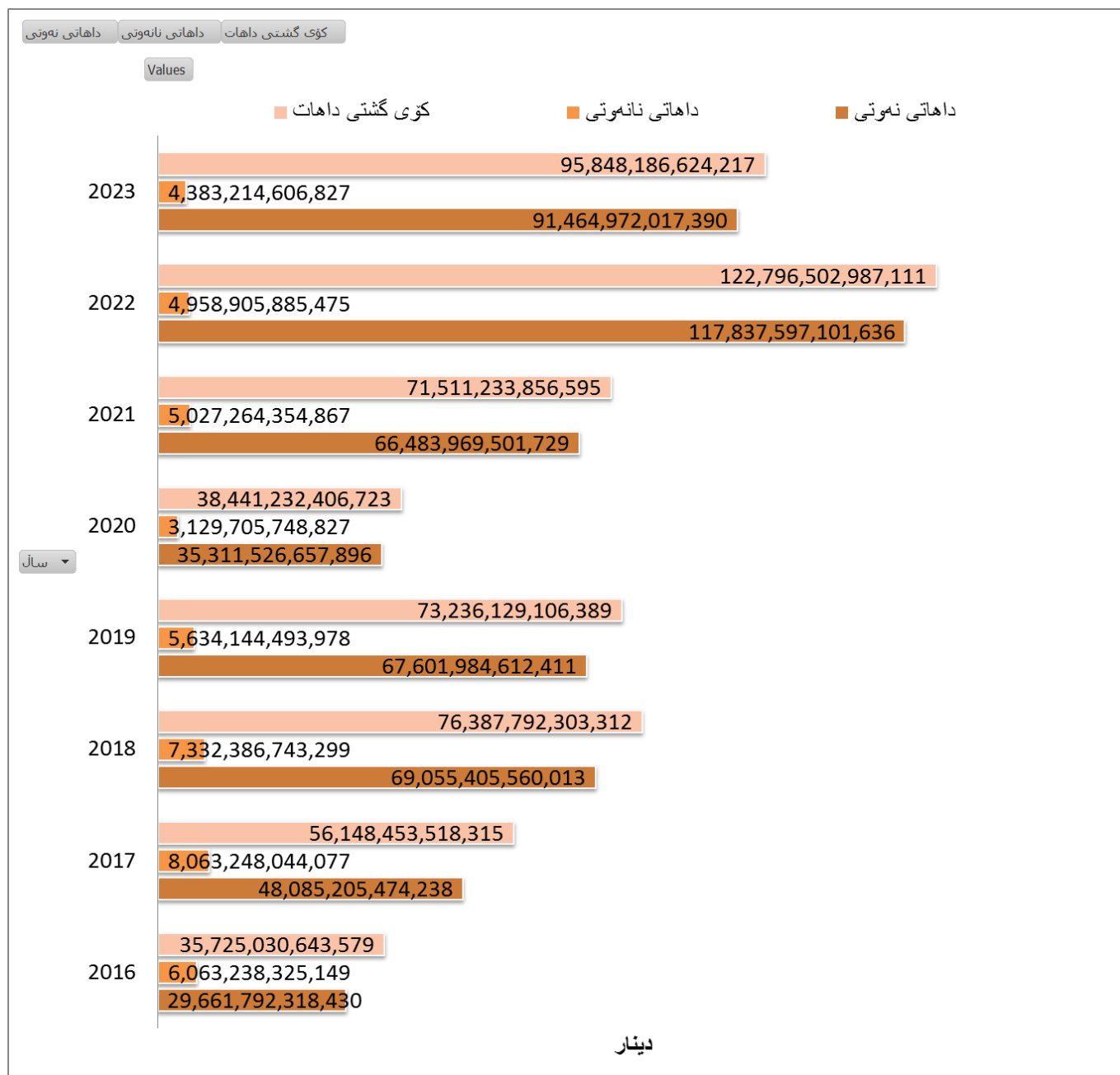
له 2018 دا داهاتی نانهوتی ریژهی 10% ی کۆی داهات بووه، بهلام داهاتی نانهوتی له 2020 دا دابهزیووه بۆ 8%.

ههروهها، له ماوهی 8 سالی رابردوودا، داهاتی عێراق بهرز و نزمییهکی گهورهی کردووه، لهکاتیگدا له جیهان دا و لهپرووی ئابوورییهوه دهبوابه سال به سال داهاتهکهی زیاتر بوابه، بهلام له عێراق کۆی گشتی داهاتهکان بهشیوهیهکه که له سن چارهکی یهکهمی ئەمسالدا نزیکه ی سن هیندهی 2016یه، لهکاتیگدا له 2023 دا 95.84 تریلیۆن دیناره، له بهرامبهردا له 2016 دا تهنیا 35.72 تریلیۆن دینار بووه!

گرافیک 1: ریژهی بهشداریی داهاتی نهوتی و نانهوتی له 2016- 2023 له عێراق له نۆ مانگی یهکهمدا

گرافیک 2: داهاتی نهوتی و نانهوتی عێراق له نو مانگی یه‌که‌می ساڵ له‌ماوه‌ی نیوان 2016-2023

خەرجىيەكانى نۇ مانگى يەكەمى سال له 2016 بۇ 2023 له عىراق

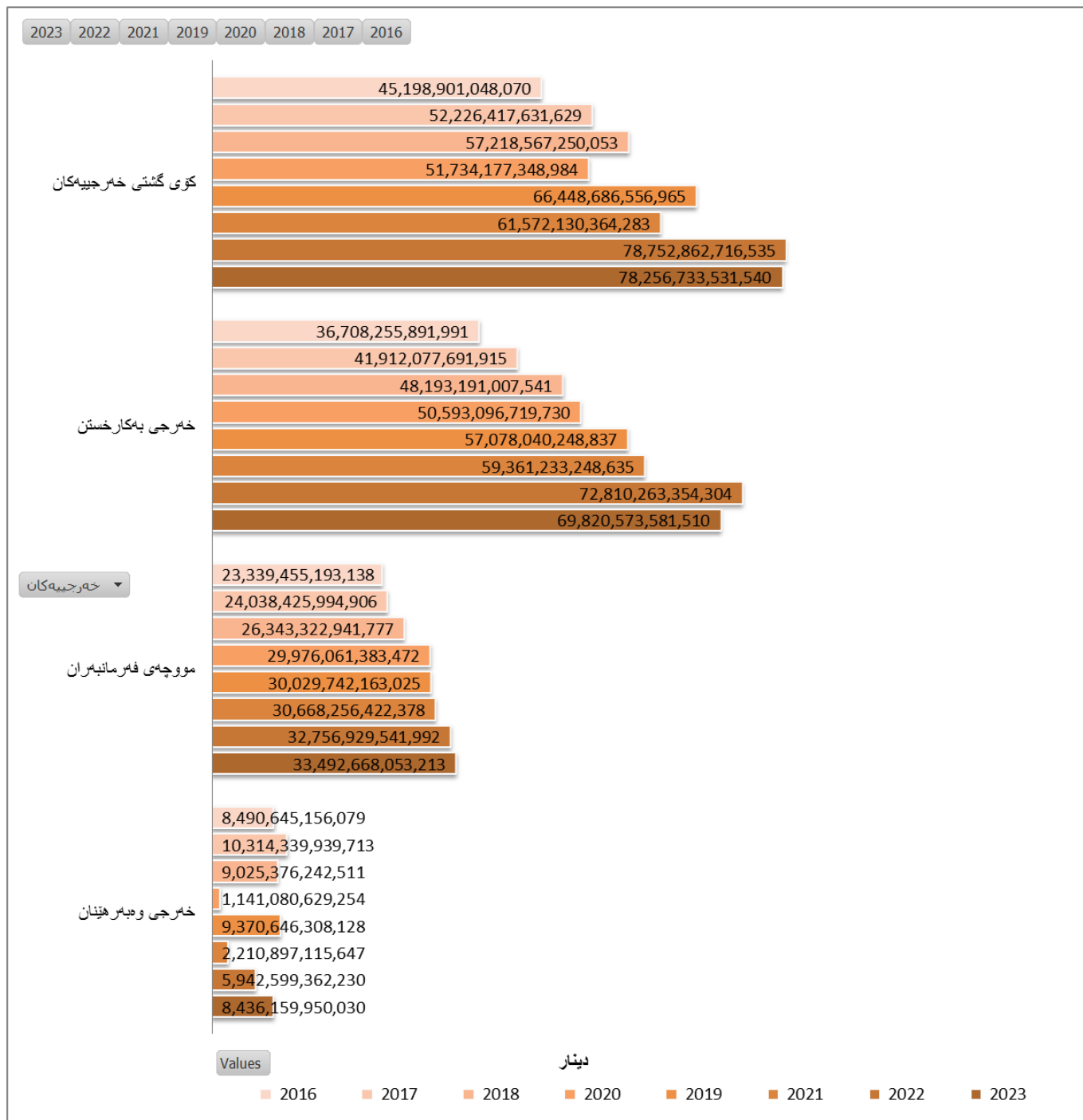
لەماۋە پىنچ سالى رابردودا خەرجىيەكانى عىراق بەرپۇزە 73% زيادىكردودە، لەكاتىكدا له 2016دا كۆى خەرجىيەكان له نۇ مانگى يەكەمدا 45.19 تريليۇن دىنار بوۋە، له نۇ مانگى يەكەمى ئەمسالدا بۇ 78.25 تريليۇن دىنار بەرپۇزەتەۋە. لەكاتىكدا ئەم زيادىبوۋە بۇ ۋەبەرھىنان نەبوۋە، چۈنكە له 2016دا كاتىك كۆى خەرجىيەكان 45.19 تريليۇن دىنار، خەرجى بەكارخستىن 36.7 تريليۇن دىنار و خەرجى ۋەبەرھىنان 8.4 تريليۇن دىنار بوۋە، بەلام له 2023دا كۆى خەرجىيەكان دەگاتە 78.2 تريليۇن دىنار، خەرجى بەكارخستىن دەگاتە 69.8 تريليۇن دىنار، بەلام ۋەبەرھىنان ھەر 8.4 تريليۇن دىنار ۋەكو له گرافىكى سىيەمدا ھاتوۋە.

لەئاستىدا، ئەم زيادىبوۋە خەرجىيەكان لەعىراق پەيوەستە بە خەرجى موۋچەۋە، بۇ نموۋە له 2016دا و لەئىو خەرجى بەكارخستىن خەرجى موۋچە ۋەرمانبەران و قەرەبوۋكردنەۋەيان 23.33 تريليۇن دىنار بوۋە، بەلام له 2023دا ئەۋە بەرر دەبىتەۋە بۇ 33.49 تريليۇن دىنار، وانا لەماۋە 8 سالى رابردودا خەرجىيەكانى عىراق بۇ موۋچە ۋەرمانبەران بەرپۇزە 43% ياخود سەروو 10 تريليۇن دىنار زيادىكردودە.

خالىكى دىكەى سەرنجراكىش جىاۋازىيەكانى ئەمسال و سالى رابردودە له نۇ مانگى يەكەمدا، سەرەپاي كەمبوۋنەۋەى داھات، كەچى خەرجىيەكان ۋەك يەك بوۋە. بۇ نموۋە له 2022دا كاتىك كۆى گشتى داھات سەروو 122 تريليۇن دىنار، خەرجىيەكان 78.75 تريليۇن دىنار، كەچى ئەمسال كۆى گشتى داھات دابەزىوۋە بۇ 95.8 تريليۇن دىنار، كەچى كۆى گشتى خەرجىيەكان 78.25 تريليۇن دىنار بوۋە.

ئەم زيادىبوۋە خەرجىيەكان له عىراق پەيوەست نەبوۋە بە ۋەبەرھىنانى پارەۋە له بۋارەكانى پىشەسازى، كشتوۋكال و ھتد ، بۇ نموۋە خەرجى ۋەبەرھىنان له 2017دا 10.3 تريليۇن دىنار بوۋە، كەچى له 2023دا كەمبوۋنەۋە بۇ 8.43 تريليۇن دىنار، واته 1.87 تريليۇن دىنار كەمتر بوۋەتەۋە، لەكاتىكدا له 2017دا كۆى خەرجىيەكان 52.2 تريليۇن دىنار بوۋە، بەلام له 2023دا كۆى خەرجىيەكان 78.25 تريليۇن دىنار بوۋە.

گرافىك 3: خەرجىيەكان له نۇ مانگى يەكەمى سال لەماۋەى ئىۋان 2016-2023

سەرچاوە: مەلپەڕی فەرمانی وەزارەتی دارایی عێراق، بەشی راپۆرتی مانگانە 2023-11-14.

تێبینی: مووچە فەرمایەران لەنێو بودجە بەکارخستن دایە، تەنیا بۆ جیاوازیکردن و پیشاندانی جیاوازی زیادبوونی مووچە مووچەخۆران لەعێراق دانراوە.

خەرجکردنی پاره بۆ هەریمی کوردستان لەلایەن بەغدادهوه؛ له سفرهوه بۆ سفر

بەبێ گەرانهوه بۆ سالتانی دواى 2003، بەلکۆو بە گەرانهوه تەنیا بۆ ماوهى 8 سالتى رابردوو کە داتاكانى بەردهسته و لەلایەن وەزارەتى دارایی عێراقهوه بۆلاکراونهتەوه، حکومهتى عێراقى لەسالتى 2016دا هیچ یان سفر دینارى له نۆ مانگى یەکەمى سالت دا بۆ هەریمی کوردستان خەرجکردوه، ئەمساڵیش بەهەمان شێوهیه وهکو له گرافیکى 4دا هاتوه.

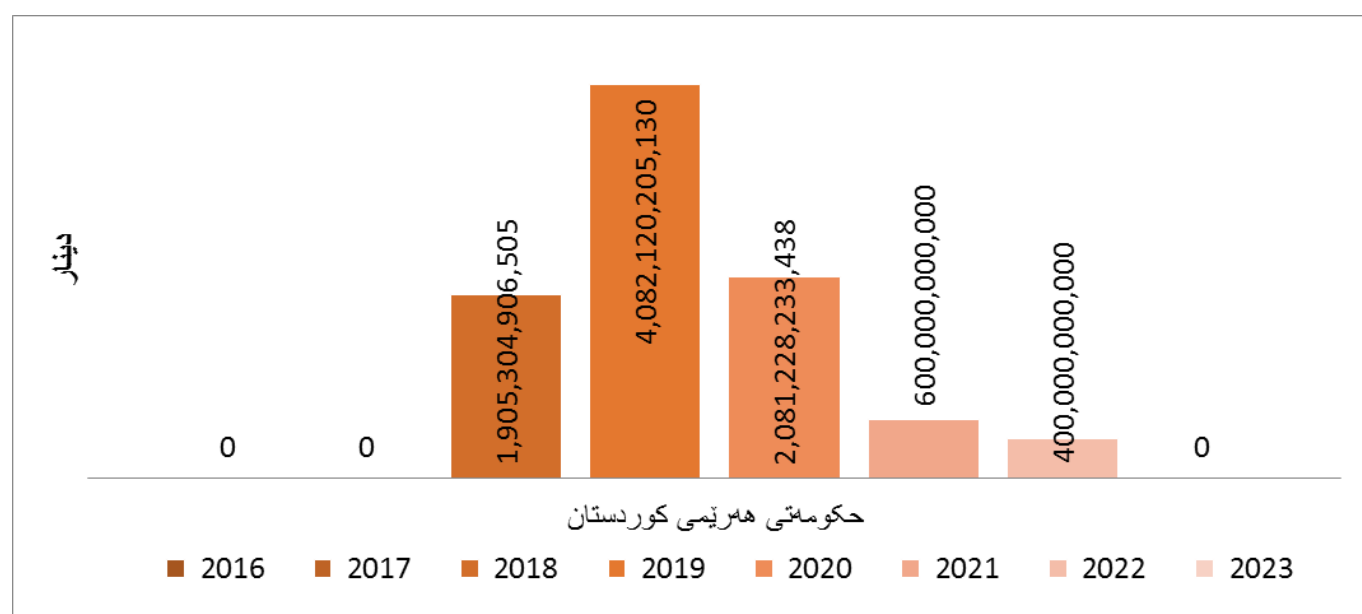
په یوهست به پشكى هەریمی کوردستان لهکۆى داهاى عێراق، ئەگەر بهپێى دوايين پرۆژه یاسای بودجه بێت، ئەوا سهروو 16.6 ترلیۆن دیناره یاخود 12.67% له کۆى گشتى بودجەى عێراقه، ئەویش دواى دهرهێنانى خەرجیهکانى سیادی و حاکیمه و گەشهپێدانى هەزیمهکان.

له راستیدا، ئه گهر به راوردكه نه بهينه وه بۆ پشكى ههريمي كوردستان له كۆي بودجهي عيراق و چۆنيهتي خهركردنى پشكى ههريمي كوردستان له كۆي گشتى داهاى عيراق، ئهوا راستيهكى روون دهردكهوئيت كه له ماوهي 8 سالى رابردودا، نهوت ههنارده كرابييت و نه كرابييت، پارهي خهركراو له به غدا وه بۆ ههريمي كوردستان رۆژ به رۆژ كه ميووه ته وه.

ههروهها، له پرووي سهردهمي سهرۆكوهزيرانه كانيشه وه به پيى داتاكان، له 2019 دا و سهردهمي سهرۆكوهزيرانى عادل عهبدولمه هدى باشتريين بووه كه له نو مانگي يه كه مي ساله كه دا 4.08 تريليون دينارى سهره پاي ههنارده كردنى نهوت بۆ ههريمي كوردستان خهركردووه، به لام له سهردهمي محهمهد شياع سوودانى سفر ياخود هيچ ديناريك جگه له قهرز بۆ ههريمي كوردستان خهركنه كراوه.

له كاتيكددا له ئه مسالدا (1-1-2023 تا وه كو 30-6-2023) ئه و پرهي به جهوت جار هاوووه بۆ ههريمي كوردستان 2.59 تريليون دينار بووه! كه به پيى راپورتي وهزارهتي دارايي حكومهتي ههريمي كوردستان بۆ پرلهمانى به غدا 1.6 تريليون وهك قهرز و 998 مليار وهك پشكى ههريمي كوردستان هاوووه، به لام له راپورتهكانى وهزارهتي دارايي عيراق ئامازه به هيچ برتيك نه كراوه كه له ئه مسالدا تا وه كو مانگي نو بۆ ههريمي كوردستان وهك بودجهي به كارخستن و بودجهي وه به رههتيان خهركرا بييت. ههروهها، رۆژي 17 ئه يلوول 2023، ئه نجومهني وهزيرانى عيراق پرياريدا كهوا 2.1 تريليون دينار ديكه وهك قهرز بۆ مانگهكاني (9-10-11) ي 2023 بنيرييت، كه تا وه كو ئيستا دوو گوژمه ي هاوووه و 700 مليارى ديكه ي ماوه.

گرافيك 4: خهركردنى پاره له لايهن وهزارهتي دارايي عيراقه وه بۆ ههريمي كوردستان له نو مانگي يه كه مي 2016-2023

كۆتايى

رەنگە ئەمىسالى كۆي داھاتى نەوتى عىراق بىگاتە سەرۋى 100 مىلياردۆلەر، واتە بەدىنارى عىراقى و بەنرخى فەرمى بانكى ناۋەندى سەرۋى 130 ترىليۇن دىنارە. ئەگەر داھاتى نەوتىش ۋەك سالى رابردوۋ كۆبىگاتەۋە ئەۋا 5 ترىليۇن دىنارە، واتە كۆي گىشتى بەتىكرا سەرۋى 135 ترىليۇن دىنارىك دەپت. ئەگەر خەرجىيەكانىش لەم دوو مانگەدا ۋەك سالى رابردوۋ بەردەۋام بىت، ۋەك چۆن لە نۆ مانگى رابردوۋ نىك بوۋە لە نۆ مانگى سالى رابردوۋ، ئەۋا كۆي خەرجىيەكان دەگاتە 116 ترىليۇن دىنار، ئەگەر قەرزەكانى ھەرىمى كوردستان بىرگىتە خەرجى كە تاۋەكو ئىستا نىكەي 4.7 ترىليۇن دىنار، ئەۋا كۆي گىشتى خەرجىيەكانى عىراق لە 2023دا بەتىكرا دەگاتە 120.7 ترىليۇن دىنار، واتە ھىشتا 79 ترىليۇن دىنار كەمتەرە ۋەك ئەۋەي لە بودجەي 2023دا ھاتوۋە و داھانەكەشى كە لە نەوتەۋە دىت، بىرى سەرۋى 14.3 ترىليۇن دىنار سەرپرژى لە خەرجىيەكان دەپت.

لەپاستىدا، ئەۋەي لە ژمارەكانەۋە دەرەكەۋىت سالى بە سالى لەجىياتى زىادىكىنى داھاتى نەوتى و كەمكىردنەۋەي پىشتىبەستىن بە داھاتى نەوتى، كەچى لەماۋەي 8 سالى رابردوۋدا داھاتى نەوتى لە كۆي گىشتى داھات لە 17% بۆ 5% كەمكىردوۋە، واتە داھاتى نەوتى لە 83% بۆ 95% ۋەك داھاتى گىشتى دەۋلەت بەرزىۋەتەۋە، ئەمەش كارەساتەكەي لە نىمى نىرخى نەوت و سەردەمى وزە نوپىۋەكاندا بەپروۋنى دەرەكەۋىت.

خالىكى دىكەي گىنگ كە لە ئابوورىيەۋە بە سوۋتانى سامانى دەۋلەت ناۋدەپرېت و ولات دوور دەخاتەۋە لە بەرھەمھىنان و بەرەۋ دارپمانى ئابوورى و روۋخانى سىستىمى ئابوورىيەكەي دەپت، بىرپىيە لە زىادىۋونى كارمەندى كەرتى گىشتى و نەۋونى چالاكى كەرتى تايپەت، كە لە ژمارەكانى نۆ مانگى ھەشت سالى رابردوۋدا دەرەكەۋىت كە سالى بە سالى خەرجىيەكانى زىادىكىردوۋە. لەۋ ماۋەپەدا سەرۋى 10 ترىليۇن دىنار زىادىكىردوۋە.

لەكۆتايىدا، بەپىي ئەنجامى سەردانەكەي ئەمدىۋايىيە سەرۋىكەۋەزىرانى عىراق و جىگرەكەي بۆ كاروبارى وزە، رەنگە بەغدا نەپەۋىت ۋەك سالىنى يەكەمى 2003 دۆلار يان دىنار رەۋانەي ھەرىمى كوردستان بىگات، ھەربۇيەش ئىستا باس لە دووبارە ھەناردەكەندەۋەي نەوتى ھەرىمى كوردستان بۆ دەرەۋە دەرگىت، چۈنكە دەرگەۋە ھەرىمى كوردستان نەوتىش ھەناردە نەكات بەغداي نوپى ئامادە نىيە ۋەك سالىنى سەرەتاي دۋاي 2003 پىشكى ھەرىمى كوردستان ۋەك ئەۋەي لە بودجەدا دىت بىنرېت. [لە 2014ۋە بىرى تەمبىلنەكراۋ بەكسان](#) [يوۋە يان نىك يوۋە لەۋ بىرى ۋەك پىشكى ھەرىمى كوردستان](#) لە بودجەدا دادەنرېت، لە 2016 و 2017 دا ھىچ پارەي خەرج نەكىردوۋە و ئەمىسالىش تاۋەكو ئىستا ھىچى ۋەك خەرجى نەناردوۋە، ھەرچەندە گۆمەيەك ۋەك قەرز بە دەپان مەرجەۋە دەرېرېت.